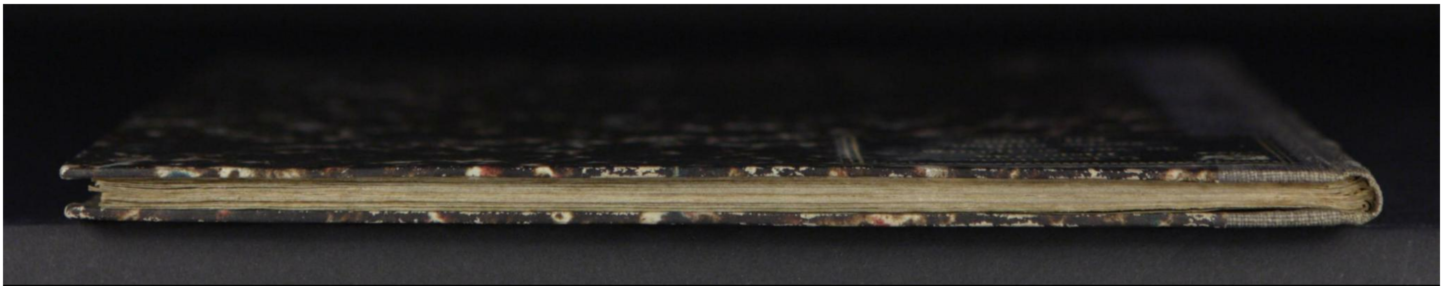
C. Kortholt
Disp. 2da
de var. scripturæ
sacræ edition.
Kil., 1668.

Early European Books, Copyright © 2012 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of The Royal Library, Copenhagen.
1,-405 4° 1738

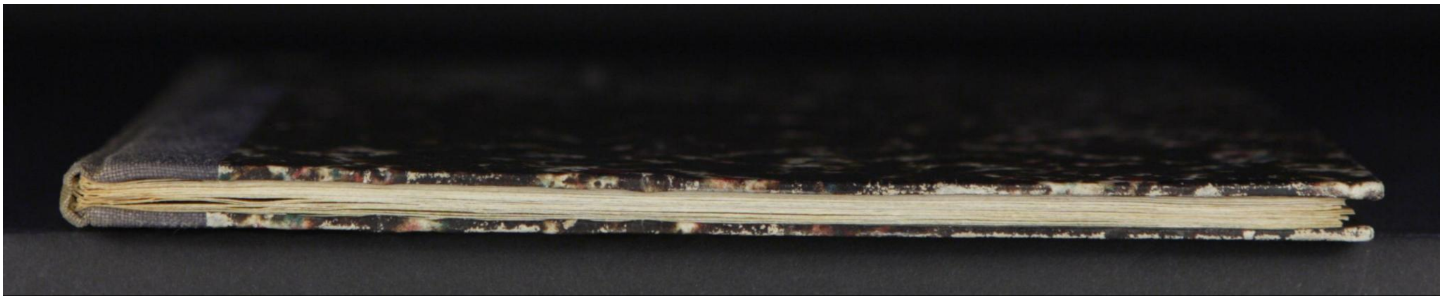

Early European Books, Copyright © 2012 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of The Royal Library, Copenhagen.
1,-405 4° 1738

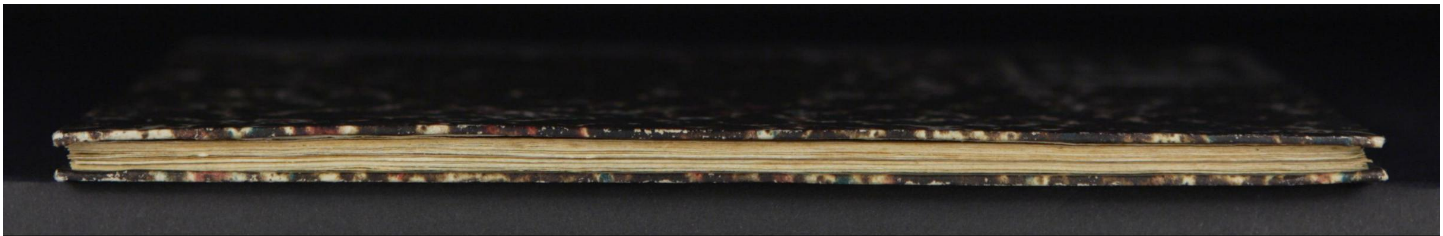
Early European Books, Copyright © 2012 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of The Royal Library, Copenhagen.
1,-405 4° 1738

Early European Books, Copyright © 2012 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of The Royal Library, Copenhagen.
1,-405 4° 1738

Early European Books, Copyright © 2012 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of The Royal Library, Copenhagen.
1,-405 4° 1738

Early European Books, Copyright © 2012 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of The Royal Library, Copenhagen.
1,-405 4° 1738

1,-405.

DET KONGELIGE BIBLIOTEK
DA 1.-2.S 1 4°
1 1 01 0 4 01738 2

+REX

BIBLIOTHECA REGIA HAFNIENSIS

Early European Books, Copyright © 2012 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of The Royal Library, Copenhagen.
1,-405 4° 1738

1106

בשש

DISPUTATIONUM THEOLOGICARUM

De

VARIIS SCRIPTURÆ SACRÆ EDITIONIBUS,

ROBERTO Card. *BELLARMINO*, hujuſq; defenſori, *JACOBO GRETSERO*, & Vindicatori nupero, *VITO ERBERMANNO*, Jeſuitis, oppoſitarum,

II.

Quam

IN ACADEMIA HOLSATORUM KILONIENSI,

PRÆSIDE

CHRISTIANO KORTHOLT,

S. Theol. D. Prof. Ord. Academiæ h. t. ProRectore, & Collegii Theologici Decano,

In Auditorio Theologico,

ad diem XI. *Januar.*

horis antemerid.

publicæ diſquiſitioni committit

JOHANNES LOHMANNUS, Tunder.

KILONI,
Typis Joach. Reumanni, Acad. Typogr.
cIↄ Iↄc LXIIX.

D. Nicolaus B. [illegible]
m. [illegible]

Early European Books, Copyright © 2012 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of The Royal Library, Copenhagen.
1,-405 4° 1738

VIRO

Per-Illuſtri & Generoſiſſimo,

DN. BARTRAM Pogwiſch/

in Weiſſenhauſſe Hæreditario,
Reverendiſſimo & Sereniſſimo Duci
Cimbrico à Conſiliis Provincialibus, Tunderæ
Præfecto, &c. Domino ſuo & Mæcenati Magno;

itemque

Plurimum Reverendo & Ampliſſimo Viro,

DN. STEPHANO KENKELIO, S.S. Th. D.

in Sereniſſimo Ducatu Sleſvicenſi, oppidanæ Eccleſiæ Tunderanæ Paſtori primario, ejuſque, nec non Præfecturarum Tunderenſis & Lygomonaſterienſis, Præpoſito: Dn. Promotori & Patrono debitâ cum obſervantia colendo,

Felicia omnia!

BIBLIOTHECA REGIA HAFNIENSIS

Early European Books, Copyright © 2012 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of The Royal Library, Copenhagen.
1,-405 4° 1738

QVo pretioſius κειμήλιον eſt Scriptura Sacra, voluntatis divinæ de negotio noſtræ ſalutis fidiſſima interpres, eo majori ſtudio variis hæreſium generibus eandem inſectatur juratus ille humani generis hoſtis Satanas. Novit enim μηχανοῤῥάφος, quamdiu divinitus inditæ autoritati relinquetur hæc Creatoris ad creaturam epiſtola, Eccleſiæ non defore arma, quibus ignita ipſius tela dextrè ſatis repelli poſſint; Simulac verò ejuſdem pretium vileſceret, fore ut quævis Heterodoxorum dogmata liberè graſſarentur. Subornavit ideò μυριοτεχνίτης ille jam inde à primis naſcentis Eccleſiæ incunabulis emiſſarios ſuos Pſeudo Apoſtolos, qui vel divini hujus αὐτογράφου αὐθεντίαν, vel ejuſdem integritatem, vel perſpicuitatem, vel neceſſitatem, vel hæc omnia junctim, ſolicitarunt. Alios nunc ut taceam: quibus corruptelarum telis primum hoc Chriſtianæ religionis principium impetierint Doctores Pontificii, non ignorabit is, qui vel per tranſennam Theologiæ adyta intuitus eſt. Horum non infimi commatis defenſori oppoſita eſt præſens diſſertatio, quam more ſolenni veſtris nominibus, Patroni, dare ac dedicare non dubito. Scilicet vel ipſa hujus temporis ſolennitas, quo nemo non chariſtia celebrat & donariis ſuis affectum alteri teſtatum facere ſatagit, incitare me ſatis potuit, ut non niſi munuſculo aliquo inſtructus in veſtrum prodirem conſpectum. Quapropter, ut Sinætæ illius verba mea faciam. νῦν μὲν οὖν ὑμεῖς ὅπη τε ὅπως ἔχω, τιμῶ ὡς ἂν μὴ ἀγέραστοι τοὐγοῦν ἐμὸν καὶ τὸ κατ᾽ ἐμὲ παρέλθητε. Non deſpectum

iri

iri a vobis munuſculum hoc (non a fortunâ, ſed a Muſis petitū) ſingularis veſter in Muſas & ſanctiora hæc ſtudia affectus pollicetur. Quinimo ſi olim apud Romanos clientes Mæcenatibus ſuis caryotas offerentes applauſum merebantur, qui vobis chartaceum hoc munuſculum, cum quo vett: caryotæ collatæ δῶρα ἄδωρα videbuntur, ingratum eſſe poterit? Suſcipite ergò, *Mæcenates Maximi*, idem eo quo bonas artes proſequimini affectu. Vivite, Patriæ lumina ſplendidisſima, & auſpicata, tum hujus, tum multorum ſubſecutorum annorum, auſpicia incolumes celebrate. Sic fiet, ut non minus Eccleſiæ noſtræ de veræ religionis perenni ſinceritate, quàm Patriæ de priſtino felicitatis flore, mihi ſtudiiſque meis de incomparabili Mæcenatum pari, ætatem gratulari liceat. Id quod vovet

Per-Ill. Gener. & Pl. Rev.
Ampl. VV.

humillimo obſequio devinctus

Johannes Lohmannus.

Early European Books, Copyright © 2012 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of The Royal Library, Copenhagen.
1,-405 4° 1738

De

VARIIS SCRIPTURÆ SACRÆ EDITIONIBUS,

DISPUTATIO II.

CAPUT VI.

De interpretatione LXX Seniorum.

I.

AGens de verſione LXXII Interpretum (quos LXX numero rotundo ſolemus appellare) Bellarminus, quæſtionem inter alia movet, ſolumne Pentateuchum illi, an omnes V. T. libros verterint? affirmansque poſterius, ad argumentum in contrarium afferri ſolitum, puta quod Ariſtæus libro de LXXII Interpp. Ioſephus præfatione in libros Antiquitatum, & libro XII Antiqu. cap. II, Philo libro II de vita Moſis, ſolius Legis faciant mentionem, reſpondet, Ariſtæum nomine Legis non intelligere ſolum Pentateuchum, ſed omnes libros ſacros; cum a Lege, quæ liber erat præcipuus, omnes libri fuerint denominati: cujus rei documenta in ipſo etiam ſacro Codice extent; v. g. Joh. X, 34. XV, 25. 1. Cor. XIV, 21.

Num, quando apud Veteres Legem vertiſſe dicuntur 70. de tota id Scriptura capiendum.

II. Verum cordate heic Gretſerus, *Ut, inquit, Philoni, Ariſteæ, & ipſi Ioſepho lib. 12. Antiquit. cap. 2. & lib. 2. contra Apionem, quibus locis de ſeptuaginta Interpretibus*

Gretſeri ſententia col. 470.

Early European Books, Copyright © 2012 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of The Royal Library, Copenhagen.
1,405 4° 1738

tibus agit, hæc reſponſio accommodari queat, non video tamen, quomodo per eam ſatisfiat illi, quod Ioſephus ſcribit in proœmio ſeu capite primo libri primi Antiquitatum: ubi expreſsè dicit, non totam Scripturam, ſed ſolam legem fuiſſe à 70. Interpretibus tranſlatam. Ait enim, ſe imitari velle ſcribendis Antiquitatum libris, & quidem ex Hebræorum monumentis, Græce ab ſe converſis, liberalitatem & munificentiam ſummi Pontificis Eleazari; qui Ptolomæo Philadelpho Græciſque aliis non invideris, quo minus fruerentur utilitate, quæ ex Hebræorum libris percipitur; *additq.*: κἀμαυτῷ δὴ πρέπειν ἐνόμισα, τοῦ μὲν ἀρχιερέως μιμεῖσθαι τὸ μεγαλόψυχον, τῷ δὲ βασιλεῖ πολλοὺς ὁμοίους ὑπολαβεῖν καὶ νῦν εἶναι φιλομαθεῖς. οὐδὲ γὰρ πᾶσαν ἐκεῖνος ἔφθη λαβεῖν τὴν ἀναγραφὴν, ἀλλ᾽ αὐτὰ μόνα τὰ τοῦ νόμου παρέδοσαν οἱ πεμφθέντες τὴν ἐξήγησιν πρὸς τὴν ἀλεξάνδρειαν. Mihi quoque convenire duxi, ut & Pontificis imitarer magnanimitatem, & multos etiamnum Regi illi diſcendi cupiditate ſimiles inveniri exiſtimarem. Quanquam ille non totam Scripturam adeptus eſt, ſed ſola illa, quæ ad legem pertinent, tradiderunt ii, qui miſſi fuerant Alexandriam, interpretationis faciendæ gratia. *Quibus verbis apertè ſatis teſtatur Ioſephus, non totam Scripturam, ſed ſolam Moſaicam legem à 70. Interpret. fuiſſe verſam. Et ita intellexit Ioſephum S. Hieronymus in Quæſt. Hebraicis, his verbis*: Accedit ad hoc quoque, quod Joſephus, qui ſeptuaginta Interpretum ponit hiſtoriam, quinque tantum ab eis libros Moyſi tranſlatos refert. *Nec dubito, quin S. Hieronymus hæc ſcribens ad prædictum Ioſephi locum reſpexerit: qui in caput quintum Ezech. eandem*

Early European Books, Copyright © 2012 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of The Royal Library, Copenhagen.
1,-405 4° 1738

dem ſententiam non modò Ioſepho, ſed & Ariſteæ, & univerſæ Iudæorum ſcholæ tribuit: quod etiam facit in cap. 2. Michea. Hæc Gretſerus. Vide & Waltonum, Prolegomeno Biblico IX, II.

III. Tametſi, quæ de cellulis, quibus incluſi fuerint Interpretes, miraculoſa commemorat Juſtinus, quique ejus narrationi aſſentiuntur tum priſci tum recentiores ſcriptores non pauci, cumprimis Pontificii, & inter hos, quanquã paulo timidius, ipſe Card. Baronius, pro fictitiis habet Bellarminus, in illo nihilominus miraculum ſtatuit, *quod tot homines, ſimul conferendo, tam brevi tempore potuerint convenire in ſingulis ſententiis transferendis. Ubi enim eſt multitudo*, ait, *diverſitas judiciorum evitari non poteſt, & vel nunquam conveniunt, vel non niſi poſt longas diſceptationes.* Verum non præter rem dubitari poſſe videtur, an miraculo imputandum neceſſariò, quod a tot viris, LXXII dierum ſpatio, V. T. libri ex Hebræo in Græcum traducti ſint ſermonem. Etenim vix probabile eſt, omnes ſimul in unaquaque ſectione vel libro vertendo laboraſſe; ſed videntur potius totum opus inter ſe fuiſſe partiti, aliis hanc partem aſſignando, aliis illam; cumque ſinguli penſum ſuum, vel ejus portionem aliquam, confeciſſent, ſtatis horis vel diebus conveniſſe: ubi ſingulorum elucubrationes reliquorum judicio ſubmiſſæ, &, ſi dubium aliquod occurrebat, communi conſilio explicatum, cunctiſque mature perpenſis & diſcuſſis, quod ab uno vel pluribus primo confectum fuerat, communi omnium ſuffragio approbatum, atque ſic pro totius conventus verſione re-

An miraculum, quod 72. totidem dierum ſpatio ſuam confecerint verſionem.

 ne re-

ne receptum & evulgatum. Arridet hæc conjectura Jacobo Bonfrerio, Jeſuitæ celeberrimo, cui, in Præloquiis Commentario in Pentateuchum præmiſſis, cap. XVI, ſect. VI, non fit veriſimile, Interpretes *omnes ſimul eodem tempore & momento easdem Scripturæ ſententias eſſe interpretatos*. Sed&, quod non eodem tempore, quo verſionẽ adornabant, inſtituerint collationem, affirmat Nicolaus Serarius, & ipſe Jeſuita magni nominis, Prolegom. Bibl. cap. XVI, quæſt. X, *In una quadam Baſilica*, ſcribens, *ſuas verſiones rectè dicuntur contuliſſe, ſed non eo tempore quo fiebant, verum poſtea quam factæ jam eſſent, ut ſignificant Ariſtæus & Ioſephus.* Hoc ergo ſi ſupponatur, quis non videt, potuiſſe viros illos LXXII intra totidem dierum ſpatium ſine miraculo omnes V. T. libros transferre? Fac enim, ſingulos dimidium capitis ſingulis diebus vertiſſe, (quod utique nullo negotio fieri poterat) totum opus, quod CMXXV capitib9 circumſcribitur, ſingulis diebus capita XXXVI interpretando, intra XXIIX dies abſolvere potuiſſent; qui non multum ſuperant partem tertiam dierum LXXII. Reliquum vero tempus impendi poterat lectioni & examini eorum, quæ a ſingulis erant confecta, coram omnibus & ab omnibus inſtituto: ut ita tandem, poſt diſceptationem de iis quæ dubia viſa, & deliberationem maturam, quod communi ſuffragio ratum erat, pro omnium LXX opere haberetur. Videſis, qui pluribus hæc perſequitur, & ſimul dubiis, quæ contra moveri poterant, occurrit, doctiſſimum Waltonum, loco paulo ante memorato, num. X.

IV. In quæſtione de autoritate verſionis τῶν LXX occupatus Bellarminus, *Certiſſimum eſſe debet,* ait, *70. Interpretes optimè transtuliſſe, & peculiari modo Spiritum S. aſſiſtentem habuiſſe, ne qua in re errarent; ut non tam* INTERPRETES, *quàm* PROPHETÆ *fuiſſe videantur.* Quæ quidem ſi ita intellecta vult, ut eos, *MORE SCRIPTORUM CANONICORUM, non tam egiſſe, quam actos eſſe* credat à Spiritu ſancto, ceu contendit ejus ὑπερασπιστὴς Gretſerus, nos opponimus hoc argumentum: De autoritate Verſion 70 Interpp. col. 481.

Qui autores debuerunt multum laborare in ſua verſione edenda, illi non adornarunt eandem more ſcriptorum canonicorum;

At vero LXX Interpretes debuerunt multum laborare in ſua verſione edenda;

Ergo non adornarunt eandem more ſcriptorum canonicorum.

Major eſt ipſius Bellarmini, ut qui, libro II de Conciliorum auctoritate cap. XII, *Scriptores ſacri,* inquit, *non debuerunt multum laborare in ſuis libris edendis: ſatis enim erat, ſi laborarent ſcribendo, vel dictando, ſi edebant vaticinia, vel, ad ſummum, revocando ad memoriam quæ viderant vel audierant, & cogitarent verba quibus ea ſcriberent, ſi ſcribebant hiſtorias, vel epiſtolas, vel aliquod ſimile.* Confer quæ in hanc rem a nobis allata tract. de Canone, cap. XV, 7. Minor itidem ex Bellarmino plana; ut qui fatetur, LXX, antequam convenire potuerint in transferendo, neceſſum habuiſſe inter ſe conferre & diſputare de re qualibet: quod utique ſine ſingulari labore ac induſtria fieri non potuit. Unde & Hieronymus, epiſt. CIII, ſive præfatione in Penta-

teuchum, obſervat, quod Ariſteas & Joſephus interpretes illos, *in una baſilica congregatos*, CONTULISSE *ſcribant*, *non* PROPHETASSE. Adde, quod narrat Philo, Seniores illos, conſiderantes apud ſe, *quantum opus eſſet*, divinas leges interpretari, cum nihil liceret vel auferre, vel apponere, vel transponere, ſed primam ideam formamq; ſervare, obſervaſſe inſulam quandam ſibi oportunam, ibidemque manſiſſe, quod hunc locum judicarent omnium eſſe optimum.

Reſp. ad arg. I. Bell. pro autoritate Verſionis 70 viralis.

V. Quæ pro ſententia ſua firmanda Cardinalis affert, parum habent roboris. Provocat nimirum primo ad teſtimonium Ariſtæi, Philonis, Joſephi, Juſtini, Irenæi, Euſebii, Clementis Alexandrini, Epiphanii, Chryſoſtomi, Cyrilli, Tertulliani, Auguſtini, Hilarii, ceterorum omnium, ipſiusque adeo Hieronymi. Verum, utut aſſerant priſci Doctores plerique, Spiritum ſanctum peculiari quodam modo LXX Interpretibus adſtitiſſe, *more* tamen *ſcriptorum canonicorum* ab eodem illos fuiſſe actos non ajunt. Quin potius Auguſtinus, qui alias præ reliquis Patribus extollere hanc translationem ſatagit, epiſtola XIX, ad Hieronymum, *Ego*, ait, *ſolis eis Scripturarum libris, qui jam Canonici appellantur, didici hunc timorem honoremq; deferre, ut nullum eorum autorem ſcribendo aliquid erraſſe firmiſſime credam.—Alios autem ita lego, ut, quantalibet ſanctitate doctrinaque præpolleant, non ideo verum putem quia ipſi ita ſenſerunt, ſed quia mihi vel per illos autores canonicos, vel probabili* (proba ac firma) *ratione, quod a vero non abhorreat, perſuadere potuerunt.* Quod ſi ita, ſi, inquam, SOLOS librorum canonico-

rum

rum AUTORES & CONSCRIPTORES ab errandi periculo immunes credidit Auguſtinus, non potuit certe infallibilitatem tribuiſſe LXX Senioribus, quippe qui non autores fuere & conſcriptores librorum canonicorum, ſed eorundem ſolummodo translatores. Ac notentur amplius, quæ eodem loco habet venerabilis Doctor: *Si aliquid in eis offendero literis,* (ſacris canonicis) *quod videtur contrarium veritati, nihil aliud, quam vel mendoſum eſſe codicem, vel* INTERPRETEM NON ASSEQVUTUM ESSE QVOD DICTUM EST, *vel me minime intellexiſſe non ambigam.* Quinam, obſecro, illi erant interpretes, de quibus ſuſpicari potuit Auguſtinus, aliquando non fuiſſe aſſecutos quod dictum eſt, puta in fonte? annon utebatur etiam verſione Græca τῶν LXX? Ergo & hos potuiſſe in transferendo aberrare credidit.

VII. Hieronymum quod attinet, tantum abeſt, ut ille *ἀναμαρτησίαν* in vertendo τοῖς ἑβδομήκοντα tribuat, ut potius, humano eos more translationem ſuam adornaſſe, non ſemel conceptis quaſi verbis aſſeveret. Sane epiſtola CIII, ad Deſiderium, ſive præfatione in Pentateuchum, totus in eo eſt ut hoc oſtendat. Reſponſurus videlicet ibi obtrectatoribus, qui ipſum, de Hebræo in Latinam linguam Scripturæ libros transfundentem, in LXX interpretum ſugillationem nova pro veteribus cudere aſſerebant; primum urget, quod multa prætermiſerint in ſua verſione LXX, quæ extent in Hebræo: cujus, inquit, *cauſas* ERRORIS *non eſt meum exponere.* Cum vero opponi poſſe animadverteret, quod pro divina & infalli-

Hieronymi ſententia de 70. Interpp.

falli-

fallibili illorum translatorum autoritate urgeri ſolet de cellulis miraculum; *neſcio*, ait, *quis primus auctor ſeptuaginta cellulas Alexandriæ mendacio ſuo extruxerit, quibus diviſi, eadem ſcriptitarint: cum Ariſteas, Ptolemæi ὑπερασπιστής, & multo poſt tempore Joſephus, nihil tale retulerint, ſed in una baſilica congregatos* CONTVLISSE *ſcribant, non* PROPHETASSE. *Aliud eſt enim*, inquit, *VATEM, aliud eſt eſſe* INTERPRETEM. *Ibi Spiritus ventura prædicit; hic* ERUDITIO *& verborum copia* EA QVÆ INTELLIGIT *transfert. Niſi putandus eſt Tullius Oeconomicon Xenophontis, & Platonis Protagoram, & Demoſthenis pro Cteſiphonte, afflatus Rhetorico ſpiritu transtuliſſe; aut aliter de eisdem libris per ſeptuaginta interpretes, aliter per Apoſtolos Spiritus ſanctus teſtimonia texuit; ut, quod illi tacuerunt, hi ſcriptum eſſe mentiti ſint.* & mox, de iisdem rurſus Senioribus loquens, *Illi interpretati ſunt*, ſcribit, *ante adventum Chriſti, &,* QVOD NESCIEBANT, DVBIIS PROTVLERE SENTENTIIS: *nos vero, poſt paſſionem & reſurrectionem ejus, non tam prophetiam, quam hiſtoriam ſcribimus. Aliter enim audita, aliter viſa narrantur.* QVOD MELIVS INTELLIGIMVS, MELIVS ET PROFERIMVS. *Audi igitur, æmule*, concludit tandem Hieronymus, *obtrectator auſculta. Non damno, non reprehendo ſeptuaginta, ſed confidenter* CUNCTIS ILLIS APOSTOLOS PRÆFERO. *Per iſtorum os mihi* CHRISTUS *ſonat:*
1. Cor. 12, 28. ſſ. *quos ante Prophetas inter ſpiritalia chariſmata poſitos lego, in quibus ultimum pene gradum interpretes tenent.* Ubi vides, *errorem* LXX interpretibus tribuere Hieronymum, quod nimirum omiſerint in ſua verſione nonnulla, quæ in Hebræo codice extent, & in N.

T. ci-

Early European Books, Copyright © 2012 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of The Royal Library, Copenhagen.
1,405 4° 1738

T. citentur; vides, diſturbare eundem LXX cellulas, (quod etiam facit præfatione CVII, in Paralipomena) quibus potiſſimum alioquin ſuperſtrui ſolet autoritas illorum Seniorum; vides, aſſerere ipſum, quod non *prophetarint* LXX, cum *contuliſſe* dicantur Ariſteæ & Joſepho; quod *eruditionis* adminiculo translationem ſuam concinnarint; quod transtulerint *quæ intellexerint*; quod quædam *neſciverint*, illaque propterea *dubiis protulerint ſententiis*; quod nos in N. T. *melius intelligamus* myſteria fidei, indeque & *melius proferamus*, quam in V. T. intellexerint & protulerint LXX. Vides porro, Juxta Hieronymum, ni Spiritus ſanctus a ſeipſo diſſenſiſſe credi debeat, dum ſcilicet, locutus per Apoſtolos, in V. T. ſcripta eſſe dixerit, quæ, locutus per LXX, ibidem ſcripta negaverit, θεοπνευςίαν illam ſpecialiter acceptam LXX tribui non poſſe. Tandem vides, non alio loco eſſe LXX Hieronymo, quam quo ſunt interpretes, de quibus Apoſtolus 1 Cor. XII, 30. Quin obſervetur, quod eos comparet cum interpretibus profanis, qualis Cicero, translator Oeconomici Xenophontis. Et hactenus de iſto Hieronymi loco: quo cum confer, quæ habet idem epiſtola CI, ad Pammachium, de optimo genere interpretandi. Notans nimirum ibi, verba Oſeæ XI, 1. aliter abs LXX in Græcum ſermonem fuiſſe traducta, quam leguntur in Hebræo, *Num omnino repudiandi ſunt*, ait, *quia iſtum locum, qui ad* CHRISTI *maxime pertinet ſacramentum, aliter transtulerunt? an danda potiùs venia ut hominibus, juxta Jacobi ſententiam, dicentis: Multa peccamus omnes; & : Si quis in ver-* Iac. 3, 2.

 bo

bo non offendit, iſte perfectus eſt vir, potens refrenare omne corpus. Sic etiam alibi videmus eum libere errores & lapſus τοῖς ἑβδομήκοντα objicere. v. gr. commentans in Oſ. IX, 6. *Quod,* inquit, *in LXX dicitur*: Sepeliet eos Machmas; *in Hebræo non habetur; ſed* מחמד *quod appellatur* deſiderabile. *Ex quo perſpicuum eſt,* FALSOS EOS ESSE *ſimilitudine literarum* ו & ד, *& pro* Machmad, *quod omnes* deſiderabile *tranſtulerunt, putaſſe* Machmas *Ægypti civitatem.* & mox, ubi iterum pro eo quod in fonte eſt, ירעו, LXX habent: καὶ κακωθήσεται, *errorem* id vocat *ſolitum.* Similia legas alibi paſſim, ut ſupervacaneum ſit plura loca adducere.

Locus I. quo Hieronymum peculiarem Sp. S. aſſiſtentiam 70 tribuere putat Bell. expenditur.

IIX. Sed objicit Bellarminus, Hieronymum tamen præfatione I. in Paralip. ſcribere, *ſi verſio LXX integra haberetur, ut ab eis edita fuit, fruſtra ſe laboraturum in Bibliis transferendis.* Reſp. Integer Hieronymi locus hic eſt: *Si Septuaginta interpretum pura, & ut ab eis in Græcum verſa eſt, editio permaneret, ſuperflue me, Chromati, Epiſcoporum ſanctiſſime atque doctiſſime, impelleres, ut Hebræa volumina Latino ſermone transferrem. Quod enim ſemel aures hominum occupaverat, & naſcentis Eccleſiæ roboraverat fidem, juſtum erat etiam noſtro ſilentio comprobari. Nunc vero, cum, pro varietate regionum, diverſa ferantur exemplaria, & germana illa antiquaque translatio corrupta ſit atque violata, noſtri arbitrii putas, aut e pluribus judicare quid verum ſit, aut novum opus in veteri opere cudere.* Quid hinc elicies, obſecro, pro ἀναμαρτησίᾳ & autoritate Prophetica Seniorum? Dicit Hieronymus, ſi translatio LXXviralis pura ſuo tempore extitiſſet, & prout a primis auto-

autoribus fuerat profecta, noluiſſe ſe verſionem Latinam ex Hebræo adornare. Addit cauſam: partim, quod illi Seniorum interpretationi jam aſſuevìſſet populus; partim, quod eam reverentiam meruiſſet editio, quæ primorum Chriſtianorum roboraverat fidem, ut præ ceteris interpretationibus cunctis in Eccleſia obtineret. Quod ideo verſionem aliam concinnare noluiſſet, quia illa τῶν LXX interpretatio genuina viros Propheticos & falli neſcios habuerit autores, id nullo verbo innuit.

IX. Porro urget Cardinalis, quod idem Hieronymus præfatione II in Paralipomena dicat, *ſeptuaginta interpretes, Spiritu ſancto plenos, quæ vera ſunt, transtuliſſe*. Verum nec inde, quod, Prophetico more eos ſcripſiſſe, voluerit, colligere licet. Nam & Gaudentius, v. g. Brixienſis Epiſcopus, tractatu de ordinatione ſua, de Ambroſio, qui tum aderat, *Loquetur*, inquit, *SPIRITU SANCTO, QUO PLENUS eſt, & flumina de ventre ejus fluent aquæ vivæ.* Et ſolent alias quoque Patres Eccleſiæ vetuſti has ac ſimiles phraſes: *a Spiritu ſancto ſuggeri, dici, dictari, inſpirari*, in ſignificatione interdum capere adeo laxa, ut de iis etiam, quos ex ſpeciali θεοπνευστίᾳ ſcripſiſſe non credunt, illas uſurpent. Videſis, quæ in hanc rem obſervavimus tractatu de Canone, capite IIX, 6. *Conſideratur locus 2.*

X. Tandem & illud Bellarminus opponit, quod Hieronymus in Apologia contra Ruffinum libro II affirmet, *ſe nunquam LXX interpretibus detrahere voluiſſe.* Sed an inde ſequitur, eum divinam ipſorum translationi autoritatem tribuiſſe? Certe in hac ipſa, *Perpenditur locus 3.*

ad quem Cardinalis provocat, Apologia, ea cuncta verbotenus repetit probatque Hieronymus, quæ præfatione ſua in Pentateuchum de verſione LXXVIrali aſſeruerat, ſupra in conſiderationem vocata. quibus tantum abeſt ut *ἀναμαρτησίαν* translationi huic adſcribat, ut potius contrarium inde pateat manifeſto. Proteſtatur in Apologia anti-Ruffiniana Hieronymus, ſe non (ut criminabantur ejus obtrectatores) *in Septuaginta condemnationem Scripturas ſanctas interpretatum*, nec eosdem *mordere* & *ſugillare*; addit tamen diſerte, non tantam ipſorum eſſe autoritatem, quanta Apoſtolorum; hosque & Evangeliſtas Hebræum textum ſequi, non Græcum, quoties hic ab illo diſcrepat; quin ipſum Dominum atque Salvatorem, ubicunque veteris Scripturæ meminit, de Hebraicis voluminibus ponere exempla.

Reſponſio ad argumentum Bell. 2.

XI. Ex qua ipſa Hieronymi aſſertione, quæ ſub finem Apologiæ habetur, ſimul reſponſio deſumi poteſt ad argumentum Bellarmini ſecundum, quod pro *αὐθεντίᾳ* translationis LXXviralis urget, inde videlicet petitum, *quod Apoſtoli hac verſione frequenter utantur, ut ex eorum citationibus pateat.* Si enim ideo dictam translationem in citationibus ſuis uſurparent Apoſtoli, quod divinæ illam autoritatis eſſe crediderint, cur non ſemper & ubique eadem uterentur? Id vero nequaquam fieri, teſtis eſt Hieronymus, eo ipſo, de quo jamjam agebamus, loco. Sed dabimus illum nunc integrum. *Apoſtolici viri*, inquit, *Scripturis utuntur Hebraicis: ipſos Apoſtolos & Evangeliſtas hoc feciſſe perſpicuum eſt. Dominus atq; Salvator*

Early European Books, Copyright © 2012 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of The Royal Library, Copenhagen.
1,-405 4° 1738

tur, ubicunq; veteris Scripturæ meminit, de Hebraicis vo-luminibus ponit exempla; ut eſt illud: Qui credit in me, ſicut Scriptura dicit, flumina de ventre ejus fluent aquæ vivæ. *& in ipſa cruce:* אלי אלי למה עזבתני Eli, Eli, lamma azavtani; *quod interpretatur:* Deus meus, Deus meus, quare me dereliquiſti? *non, ut à Septuaginta poſitum eſt:* Deus meus, Deus meus, reſpice in me; quare me dereliquiſti? *& multa his ſimilia. Nec hoc dicimus, quod Septuaginta interpretes ſugillemus; ſed quod Apoſtolorum & Chriſti major ſit auctoritas; & ubicunq; Septuaginta ab Hebræo non diſcordant, ibi Apoſtolos de interpretatione eorum exempla ſumpſiſſe; ubi vero diſcrepant, id poſuiſſe in Græco, quod apud Hebræos didicerant.* Confer epiſtolam CI, ad Pammachium, de optimo genere interpretandi, epiſt. CLI, ad Algaſiam, quæſt. II, præfationem CVII, quæ eſt prior in Paralipomena, præfationem CIX, in Eſdram & Neemiam, præfationem in lib. XV & XVI Commentariorum Eſaiæ, prooemium Quæſtionum Hebraicarum in Geneſin, Comment. in Malach. III, 3. Non ergo propterea verſione τῶν LXX in citatione V. T. uſi ſunt Apoſtoli, quod pro θεοπνεύστῳ illam habuerint, ſed ut accommodarent ſe iis, quos inſtruendos ſuſceperant. Cum enim Græce ſcriberent, facile uſi ſunt ea editione, quæ tum ſola Græcis erat cognita.

Ioh. 7, 38.

Pſ. 22, 2.

XII. Tertium Bellarmini argumentum, ſi in juſta forma proponatur, hoc eſt: *Reſp. ad Bell. arg. 3.*

Quam interpretationem Catholica Eccleſia multis ſeculis ſecuta fuit, illa authentica eſt & θεόπνευστος,

Atqui interpretationem LXXviralem Catholica Eccleſia multis ſeculis ſecuta fuit,

Ergo interpretatio illa authentica eſt & θεόπνευςος.

Reſp. Majorem hujus argumenti non procedere, inde patet manifeſtiſſime, quod Catholica Eccleſia etiam ſecuta eſt interpretationem Theodotionis, ſaltim quantum ad Prophetam Danielem; uti paſſim inculcat Hieronymus. Vide inter alia ejus præfationem in Joſue, Comment. ad Ezech. III, 14. Apolog. adverſus Ruffinum lib. II, circa finem. Quam tamen Theodotionis verſionem nemo propterea authenticam dixerit & θεόπνευςον, utpote profectam ab homine, qui primum hæreticus fuit, ex impio nempe Marcionitarum grege, poſt ad Judaiſmum acceſſit, & tum, Hebrææ linguæ notitiam nactus, Scripturis vertendis manum admovit. Unde ſimul patet, neq; veram eſſe propoſitionem Minorem; Eccleſiam *multis ſeculis* ſecutam eſſe interpretationem LXXviralem, puta genuinam illam ac intemeratam. Nam, uti dixi, teſtatur Hieronymus, in Eccleſia Danielem fuiſſe lectum ex Theodotionis, non autem e LXX Seniorum editione. Quibus accedit, quod Origenes, verſionem τῶν LXX cum Hebræo textu conferens, & non parvam diſcrepantiam animadvertens, Senioribus Theodotionem miſcuerit, adhibitis aſteriſcis ac obelis, quibus & quæ minus fuerant indicabantur, & quæ ſuperfluebant, jugulabantur; *ut*, ipſomet
cap. 6 Bellarmino judice, *novam editionem feciſſe videatur*. Quæ quidem tanta cunctorum approbatione eſt ſuſcepta, ut brevi omnes Eccleſiarum bibliothecas reple-

repleverit; ceu rurſum Hieronymus teſtatur, epiſtola LXXXIX, ad Auguſtinum. Adde, quod idem ille celeberrimus Doctor, prout Eccleſias Græcas triſariam diſtribuit, ita ſingulis ſuas editiones aſſignat, præfatione CVII, in Paralipomena; *Alexandria*, ſcribens, *& Ægyptus in Septuaginta ſuis Heſychium laudant auctorem: Conſtantinopolis uſque Antiochiam Luciani Martyris exemplaria probat: media inter has provinciæ Palæſtinos codices legunt, quos ab Origene elaboratos Euſebius & Pamphilus vulgaverunt: totuſque orbis hac inter ſe trifaria varietate compugnat.* Applica porro huc, quæ monemus infra cap. x, 3. At ſatis tandem de verſione τῶν LXX.

CAPUT VII.

De editione Græca Teſtamenti Novi.

I.

DE autoribus Græcæ N. T. editionis agens Bellarminus, *Conſtat*, inquit, *Teſtamentum Novum Græcè ſcriptum eſſe ab iis Apoſtolis vel Evangeliſtis, quorum nomina in titulis ſingulorum librorum vel Epiſtolarum præfiguntur; exceptis duntaxat Evangelio Matthæi, & Marci, & Epiſtola ad Hebræos.*

II. Et ſane Evangeliũ Matthæi ac Epiſtolam ad Hebræos ſermone Hebraico primitꝰ fuiſſe cõſcripta, veterum plerique affirmant. Neque tamen deſunt, etiam ex ipſiſmet Pontificiis, quos in contrariam heic ire ſententiam videas. Ita Martinus Martinez, Theologus Hiſpanus, libro I Hypotypoſeon Theologicarum, capite VI, *Irenæus*, ait, *& innumeri alii autumant*

De Evangelio Matthæi & Epiſtola ad Hebræos Hebraice ſcriptis.

Early European Books, Copyright © 2012 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of The Royal Library, Copenhagen.
1,-405 4° 1738

mant, Matthæi Evangelium Ebraice fuiſſe ſcriptum, Epiſtolam quoq; ad Ebræos Ebraico idiomate in lucem prodiiſſe multi viri ingenio præſtantes affirmant. Ab utrorumque judicio libenter diſcedere non verebor. Similiter Stapletoni diſerta vox eſt, in Relectione Principiorum, contr. V, quæſt. III, art. IV: *Apoſtoli omnes non niſi Græce ſcripſerunt*; & poſt: *Apoſtoli & Evangeliſtæ ſolum Græce ſcripſerunt.* Adde qui itidem Hebraica lingua Evangelium Matthæi primitus editum negat, Card. Cajetanum. Ut de Eraſmo nihil dicam, qui & ipſe ad Matth. IIX, non ſibi fieri veriſimile ait, Matthæum Hebraice ſcripſiſſe. Cajetanus urget, quod voces Hebrææ apud Matthæum occurrentes, ut *Immanuel*, cap. I, 23. *Eli*, cap. XXVII, 46. explicentur idiomate Græco; *Non poterat*, inquiens, *Hebraica editio interpretari; nec debuit ullus interpres, ut patet exemplo aliarum vocum.* Eraſmum id movet, quod nemo teſtetur, ſe vidiſſe ullum illius Hebraici voluminis veſtigium; *ſiquidem illud*, ait, *quod Nazaræorum vocant, nec Hebraice ſcriptum Hieronymus teſtatur, ſed Chaldaice, formulis duntaxat Hebraicis, inter apocrypha cenſetur.* De Pantæno quidem, teſte Euſebio libro V Hiſt. Eccl. cap. X, *ferunt*, (ſic enim Euſebius loquitur) quod exemplar Hebraici hujus Evangelii repererit: licet non, ubi omnino aſſervari oportuit, Ieroſolymis & in Iudæa, ſed apud Indos. Verum ſi exemplar iſtud indubitanter fuit Matthæi autoris, cur, ſaltem poſtquam a Pantæno repertum, & (quod Hieronymus libro de Script. Eccl. in Pantæno, addit) Alexandriam translatum eſt, nemo prorſus Catholico-

rum

rum uſus pro authentico, ne ipſe quidem Hieronymus? Et unde Pantæno conſtare potuit de autore Matthæo? Indi id dixerunt, inquies. At vero etiam Syri conſtanter affirmant, Marcum eſſe autorem Novi Teſtamenti Syriaci: quod tamen falſum eſſe, certo perſuaſum ſibi habet Bellarminus ſupra capite IV. Mirum quoque, ſi in Cæſarienſi bibliotheca, cura Pamphili martyris apparata, extiterit Evangelium iſtud Hebræum, (uti quidem proxime citato de Scriptoribus libro, in Matthæo, refert Hieronymus) ne verbo quidem de eo mentionem feciſſe Euſebium, Cæſarienſem Epiſcopum, Pamphilique intimum, qui tamen ſæpius editionis Hebrææ meminit, & ne illud quidem annotare prætermiſit, utut fama tantummodo acceptum, quod in India Pantænus eam repererit, ceu paulo ante dicebamus. Sed & hoc quæras: num exemplar iſtud Cæſarienſe ejusdem fuerit notæ cum eo quod habebant Nazaræi, an minus? Si fuit, Matthæo tribui non poteſt. Nazaræorum quippe editionem a textu Græco, quem pro θεοπνεύςῳ & authentico Eccleſia ſemper habuit, in multis diſſidere, ipſe paſſim annotat Hieronymus: ut commentario in Matth. XII, ꝟ. 13. XXVII, 16. Epheſ. V, 4. catalogo item Scriptorum eccleſiaſticorum, in Jacobo ac Ignatio. Unde ab ipſismet etiam Pontificiis in apocryphorum claſſem refertur, v.g. a Baronio, ad ann. XLI, 19. qui & abſolute Nazarenorum Evangelium vocat, ad ann. XXXII, 4. Si non fuit, an ergo commatis probatioris? Certe non eſt veroſimile, Hieronymum in Nazaræorum editione ex Hebræo ver-

tenda maluiſſe operam ponere (quod feciſſe ſe teſtatur ad Matth. XII, 13. & libro de Scriptoribus, locis proxime citatis) quam in Cæſarienſi, ſi majoris hæc autoritatis fuiſſet ac fidei. Patrum antiquorum teſtimonium non temere rejiciendum, fateor. Sed tamen & hoc conſiderandum, primum teſtem, qui pro Hebræo Matthæi Evangelio laudatur, eſſe Papiam, autorem futiliſſimum, & qui, cum omnes traditionum fabellas mirifice amplecteretur, ſcriptisque mandaret, multis aliis Eccleſiæ Doctoribus, vetuſtate viri captis, errandi occaſionem dedit; uti refert Euſebius libro III Hiſtoriæ Eccl. cap. ultimo. Et quis neſcit, in talibus graviſſimos etiam ex ultima antiquitate Patres & ipſos hallucinari nonnunquam, & aliis item magnis viris, ut a vero aberrent, autores fieri? Exemplo ſit Juſtinus Martyr, ſcriptor ille (ut Tatiano audit) θαυμασιώτατος. Refert is, in Paræneſi ad Gentes, de LXX Interpretibus, ſingulos ſingulis incluſos fuiſſe cellulis, & a ſingulis ſeorſim totam Veteris Teſtamenti Scripturam iisdem verbis redditam; ſeque oculis ſuis cellularum iſtarum veſtigia prope Alexandriam vidiſſe. Juſtinum heic ſecutos eſſe multos ex poſterioribus Eccleſiæ luminibus, ut Irenæum, Cyrillum Ieroſolymitanum, Clementem Alexandrinum, Auguſtinum, agnoſcit Bellarminus ſupra capite VI. Tantum tamen abeſt, ut propterea vero ſit conſentanea iſthæc narratio, ut potius aperte illam rideat Hieronymus, præfatione in Pentateuchum, *Neſcio*, ſcribens, *quis primus auctor ſeptuaginta cellulas Alexandriæ mendacio ſuo exſtruxerit*; & ipſe

pſe, quoque Bellarminus memorato loco pro fabula a Judæis conficta eam habeat; *Quod Juſtino*, inquiens, *Judæi fabulam à ſe confictam perſuaſerint, & quasdam ruinas oſtendentes, cellulas eſſe dixerint ſeptuaginta interpretum, facilè fieri potuit; nec minus facilè, ut Juſtino, viro ſancto, fidem tribuerint aliqui poſteriores*. Sed de Matthæi Evangelio ſatis.

III. Porro quod Marci Evangelium Latine originaliter ſcriptum attinet, de eo profundum eſt in univerſa antiquitate ſilentium. Quod enim ad Damaſi Pontificiale Bellarminus provocat, ipſemet ſibi reſpondeat ex opuſculo de Scriptoribus Eccleſiſticis; ubi diſerte, *Liber ille*, inquit, *eſt Anaſtaſii Bibliothecarii, non Damaſi, ut notum eſt*. Anaſtaſio autem huic, ſcriptori noni ſeculi, opponimus duo illa antiquitatis lumina, Hieronymum & Auguſtinum; quorum ille, præfatione CXXIII, in quatuor Evangelia, ad Damaſum, *De Novo*, ait, *nunc loquor Teſtamento, quod Græcum eſſe non dubium eſt, excepto Apoſtolo Matthæo*: iſte libro I de Conſenſu Evangeliſtarum cap. II: *Horum ſane quatuor ſolus Matthæus Hebræo ſcripſiſſe perhibetur eloquio, ceteri Græco*. Imo hanc conſtantisſimam apud omnes veteres opinionem eſſe agnoſcit Jeſuita celeberrimus, Johannes Maldonatus, Commentar. in Matthæum prolegom. cap. V. Unde Cardd. Bellarmini & Baronii de Latino Marci Evangelio ſententiam rejicit ex ipſis Pontificiis Ludovicus de Tena, libro III Iſagog. diffic. VI; & Martinez, loco paulo ante citato, errorem notat in Joanne Cantacuzeno, (illo, qui, factus ex Imperatore Græco Monachus, IV

De Evangelio Marci Latino.

ad ann. 367, & 858.

 pro

pro fide Chriſtiana Apologias ad Sampſaten Iſphachanen Perſam edidit) quod in Apolopia IV aſſerat, Evangelium Marci Latine fuiſſe ſcriptum. Porro Sixtus etiam Senenſis, libro I Bibliothecæ, de Marco affirmat, quod, *rogatus Romæ a fratribus, juxta id quod Petrum referentem audierat, breve* GRAECO SERMONE *ſcripſerit Evangelium.* Idem ſtatuunt Laur. Valla, & Card. Cajetanus, nec non Stapletonus, dum *omnes* Apoſtolos Græce ſcripſiſſe ait, loco paulo ante laudato; ac Jac. Ledeſma, quando tractat. de Scriptura in linguas vulgares non transferenda, *Conſtat,* inquit, *Apoſtolos Græce tantum aut Hebraice Evangelium conſcripſiſſe.* Sed & Menochius, præfatione Annotat. in Biblia, cap. IX, fatetur, non eſſe certiſſimum, quod Latine Evangelium ſuum Romæ Marcus ediderit, cum Romani Græcæ linguæ ſtudioſi fuerint, ut nunc plerique Latinæ. Adde Benedictum Juſtinianum, qui commentans in 1 Cor. X, 25. oſtendit, quod *penitus nullo argumento nitantur ii, qui idcirco putant, Marcum Latine Evangelium ſcripſiſſe, quia voces Latinæ in eo leguntur;* (uti videlicet Baronius, ad annum XLV, 41) cum *iſto modo Latine ſcripſerint Matthæus, Marcus, Johannes, Paulus.* Nec videtur ipſe Bellarminus alibi huic opinioni multum tribuere. Nam infra cap. XV, §. *Probatur ſecundo,* ita loquitur: *Apoſtoli ſcripſerunt tantùm Hebraicè, aut Græcè, &, ut* QUIDAM VOLUNT, *Latinè.* SUNT ENIM QUI EXISTIMENT *Marci Evangelium Latinè ſcriptum Romæ ab ipſo Marco.* Ubi certe nihil aſſerere audet; ſed tantummodo, quid aliis nonnullis videatur, recenſet.

Quan-

Early European Books, Copyright © 2012 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of The Royal Library, Copenhagen.
1,-405 4° 1738

Quanto autem modeſtior in hac quæſtione & timidior Bellarminus, tanto impudentior eſt ac audacior ejus Apologeta Gretſerus. Ubi enim urſerat Hunnius, ſi unquam extitiſſet Evangelium Marci Latine ab ipſo autore ſcriptum, non permiſſuram fuiſſe Eccleſiam primitivam, ut interiret, ſed, tanquam textum authenticum, majori cura id aſſervaturam quam editionem Græcam: ubi, inquam, ita noſter ille; *Unde compertum Hunnio,* ait Gretſerus, *primigenium Latinum exemplar penitus interiiſſe? Certè non deſunt qui affirment, aſſervari Venetiis inter S. Marci cimelia, ut notat Genebrardus & Baronius.* Non erubeſcit, ecce, ad exemplar Latinum primigenium, quod Venetiis aſſervari credat qui cerebrum gerit in calcaneo, provocare audaciſſimus Bellarmini hyperaſpiſtes, cum ipſiusmet Bellarmini aperta ſit & rotunda confesſio, loco jamjam citato: *Nullum exſtat veſtigium ullius ſcripti Apoſtolici, niſi Græce.* *col. 497.*

IV. Quantumvis autem, ut ante memoravimus, Evangelium Matthæi & Marci, Epiſtolam item ad Hebræos, Græca lingua originaliter ſcripta eſſe heic neget Bellarminus, (etſi de Epiſtola ad Hebræos dubitanter mox loquitur, *AB IPSO PAULO GRÆCE SCRIPTAM eſſe* ajens, *vel certe ab Apoſtolico aliquo viro ex Hebraico ſermone in Græcum eſſe tranſlatam*) concedit tamen aſſeveratque diſerte, quod *Græca editio Teſtamenti Novi UNIVERSA Apoſtolos & Evangeliſtas auctores habeat,* indeque *ſummæ ſit auctoritatis.* Atque ita Collega ſuo Baronio conſideratior eſt; qui, de Evangelio Matthæi loquens, ad annum XXXIV, 172. *Bellarmini & Baronii diſſenſus.*

 Dico,

Dico, inquit, *quod, Græcus textus cujus fidei ſit, niſi collato cum Hebræo originali, affirmare nonpoſſumus.* Quam abſurdam ejus aſſertionem erudite, ut ſolet, examinat Iſaacus Caſaubonus, exercit. xvi, 115. cujus & præcedens exercitatio xv, 12, (ubi comma 18 capitis xvi Matthæi expendit) in hanc rem videri poteſt.

Bell. Græcum N. T. textum corruptum eſſe contendit.

v. Utut vero, ceu modo dicebamus, Græcam Novi Teſtamenti editionem ſummæ auctoritatis eſſe ſcribat Bellarminus, addit tamen e veſtigio quandam veluti ἐπανόρθωσιν, *niſi forte conſtet*, inquiens, *eam eſſe corruptam.* & pergit: *De qua re ita ſentiendum cenſeo, ut ſupra de Hebraicis diximus; videlicet, non eſſe Græcos codices corruptos generaliter, nec tamen eſſe fontes puriſſimos, ut neceſſario, quicquid ab eis diſſentit, corrigendum ſit, ut falsò exiſtimant Calvinus, Maior, Kemnitius, ceterique hujus temporis hæretici.* Item paulo poſt aſſerit, *quod* Codices Græci *non ſint ubique incorrupti, ſed aliqui interdum errores irrepſerint, ſaltem negligentia librariorum, & non ſit tutum, ſemper Latina ad Græca corrigere.* Quoipſo in faciem contradicit illi ſacrorum fontium vindici dexterrimo, S. Hieronymo, ut qui epiſtola CII, ad Marcellam, Novi Fœderis textum Græcum diſerte vocat *fontem puriſſimum*, ad quem Latini codices, tanquam ad originem, revocandi; & præfatione CXXIII, in quatuor Evangelia, ad Damaſum, *De Novo*, inquit, *nunc loquor Teſtamento.—Hoc certe cum in noſtro ſermone diſcordat, & in diverſos rivulorum tramites ducit,* UNO DE FONTE *quærendum*: contradicit porro magno illi Doctori S. Auguſtino; qui libro II de Doctrina Chriſtiana, cap. xv, *Libros*, ait,

Early European Books, Copyright © 2012 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of The Royal Library, Copenhagen.
1,-405 4° 1738

Novi Teſtamenti, ſi quid in Latinis varietatibus titubat, Græcis cedere oportere non dubium eſt. Confer eundem epiſtola LIX, ad Paulinum, epiſt. CIIX, ad Seleucianam, tractatu III in Johannem; contradicit *excellenti* illi *Dei diſpenſatori* (ut libro *I* contra Julianum Pelagianum, cap. II, eum vocat Auguſtinus) S. Ambroſio; qui libro II de Spiritu ſancto cap. VI, *Si quis*, inquit, *de Latinorum Codicum varietate contendit, quorum aliquos perfidi falſaverunt, Græcos inſpiciat codices.* Confer librum de Incarnationis ſacramento cap. IIX. contradicit denique ipſiſmet Doctoribus Pontificiis nominatiſſimis; Ludovico Vivi, cujus hæc ſunt verba, Comment. ad Auguſtini librum XIV de Civ. DEI cap. IIX: *Otioſum nimis eſſet, ut puto, multis verbis perſuadere velle, cum de ſenſu aut integritate verborum Evangelii Latini dubitatur, ad fontem ipſum recurrendum; ad Græca exemplaria, qua lingua Apoſtoli ſcripſere. Hoc Hieronymus clamat, hoc Auguſtinus hic admonet & præcipit exemplo ſuo*; Thomæ Moro, qui in epiſtola ad Dorpium: *Eccleſia credit translationi Latinæ, ſed magis archetypo. Credit Evangelium in Latinis eſſe verum, quatenus cum Græcis conſentit.* Addeſis, quæ jam tum annotavimus ſupra capite II, 2.

VI. Sed age, videamus exempla, quibus planum fieri putat Bellarminus, quod non ſit tutum, ſemper Latina ad Græca corrigere. Primus locus, quem producit, habetur I. Cor. XV, 47. ubi legendum eſſe ait cum vulgato Latino: *Primus homo de terra terrenus, ſecundus homo de cœlo cœleſtis*; cum tamen Græci conſtanter legant: ὁ δεύτερος ἄνθρωπος, κύριος

Locus 1. Cor. 15, 47. expenditur.

ἐξ

ἐξ οὐρανοῦ. Quam depravationem manſiſſe vitio ſcriptorum ex corruptionibus Marcionis, patere dicit ex Tertulliani libro v in Marcionem.

Tertulliani verba explicantur.

VII. Et ſane negare non auſim, Tertullianum citato loco, capite x, Marcioni objicere, quod comma illud Paulinum depravarit. Poſtquam enim dixerat, ſtultiſſimum hæreticum (ſic appellat Marcionem) ei, quod Apoſtolus habet comm. 45. *noviſſimus Adam*, (ἔσχατος Ἀδὰμ) ſubſtituiſſe: *Dominus noviſſimus*; hancq; corruptionem redarguerat, e veſtigio ſubjungit: *Eodem modo & in nomine* HOMINIS *revincetur. Primus*, inquit, *homo de humo terrenus, ſecundus, Dominus de cœlo. Quare ſecundus, ſi non homo, quod & primus? aut nunquid & primus Dominus, ſi & ſecundus*? (ita legitur in editione Rhenani, Pamelii, de la Cerda, Moreau, ita in omnibus, quæ mihi videre contingit, exemplaribus; ut mirari ſubeat Er-

p. 57.

bermanni oſcitantiam ſimul ac imprudentiam, Ameſium, poſtrema illa verba: *nunquid & primus Dominus, ſi & ſecundus*? citantem, inſimulantis, quod Tertullianum interpolare non dubitaverit) ubi nihil eum velle aliud res ipſa loquitur, quam, oppoſitionem Apoſtolicam id evincere, ut, ſiquidem in priori commatis membro mentio facta *primi* (non *Domini*, ſed) *hominis*, mentio item in membro poſteriori debeat fieri *ſecundi* (non *Domini*, ſed) *hominis*. Unde relinquitur, quando verba Apoſtoli ad eum modum Tertullianus, ceu paulo ante ex eodem recitavimus, allegat, non ex propria mente id ipſum facere, (uti quidem heic volunt nonnulli) ſed ex mente Marcio-

nis

Early European Books, Copyright © 2012 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of The Royal Library, Copenhagen.
1,-405 4° 1738

nis. Et conſtat inſuper ex aliis ipſius ſcriptis, quod, eundem locum ex ſua mente cum producit, vocem *Dominus* prætermittat. Sic libro de Carne Chriſti, cap. IIX, *Legimus plane*, ait, *Primus homo de terra limo, ſecundus homo de cœlo*; libro de Reſurrectione carnis, cap. XLIX: *Primus, inquit*, Apoſtolus, *homo de terra choicus, id eſt, limaceus, id eſt Adam; ſecundus homo de cœlo, id eſt, ſermo DEI, id eſt Chriſtus.*

IIX. Utut autem hæc ita ſe habeant, utut, inquam, Tertullianus cenſeat, vocem *Dominus* ex Marcionis depravatione in textum Paulinum irrepſiſſe, num propterea certum id eſſe ſtatim credemus? imo vero ne probabile quidem aut veroſimile apparet, Marcionis tempore, ubi jam longe lateque ſparſa erant ſcripta Apoſtolica, tantam potuiſſe codicum corruptionem induci, ut nec unicum tandem exemplar Græcum ab ea intaminatum manſerit. Etenim, quod Bellarminus fatetur ipſemet, codices *Græci* CONSTANTER *legunt*, ὁ δεύτερος ἄνθρωπος, κύριος ἐξ οὐρανοῦ. Quomodo etiam Eraſmus ad hunc locum, *Græci*, ait, *lectionem habent a noſtra* Latina *diverſam, idque* CONSTANTER. Similiter Beza. Et ſane, ſi lectio, quam Græci codices tam conſtanter exhibent, genuina non eſſet, ſed Marcionis depravationi originem deberet, quis crederet, illam ſecuturos fuiſſe Chryſoſtomum, Theophylactum, Damaſcenum de Orthodoxa fide libro III, cap. XII, imo ex ipſo ſeculo III S. Methodium martyrem, in Catena Oecumenio tribui vulgo ſolita? Ut taceam, quæ itidem Græcum

textum, ut in noſtris hodie Codicibus is habetur, exprimunt, translationem Syriacam (de qua Franciſcus Lucas Brugenſis, ſcriptor apud Pontificios celeberrimus, præf. ſuper N. T. comment. num vi, *Hoc teneo*, inquit, *indubitanter*, *Syriacum N. T. textum vetuſtiſſimi exemplaris Græci*, *& quidem ex primis*, *loco habendum ac venerandum eſſe*,) & Arabicam. Adde, quod Epiphanius, dum loca Scripturæ a Marcione corrupta recenſet, hæreſi XLII, nullam omnino mentionem facit hujus, de quo in præſenti agimus. Videtur proinde codex, quo uſus eſt Tertullianus, pro *Dominus*, exhibuiſſe *homo*, indeque nata ipſi fuiſſe ſuſpicio, quaſi Marcion, qui aliter heic legebat, textum depravaſſet.

Gretſeri exceptio. col. 497.

IX. Excipit Gretſerus cum Eraſmo, quod *ita legant*, ut habet vulgata Latina, *Hieronymus & Ambroſius*; *& magis reſpondeat* illa lectio *ad id quod præceſſit*: *de terra terrenus*. Sed quantum ad prius exceptionis hujus membrum attinet, nihil inde infertur aliud, niſi quod exemplaria, quibus uſi Hieronymus & Ambroſius, ita legerint ut habet vulgata Latina, quodq; adeo varia olim lectio hujꝰ loci fuerit. Quãtum ad poſterius, obſervari merentur, quæ heic annotat Beza, *Multo*, inquiens, *vehementior eſt antitheſis Terreni & Domini*, *quam Terreni & Cœleſtis*: *quum multi ſint res cœleſtes creatæ*, *Dominus autem dicatur*, *qui ſummum in omnia imperium obtinet*. *Et ſi Paulus ſtatim oppoſuiſſet Terrenum Cœleſti*, *non emineret illa tanta qualitatum diverſitas*, *ſed varius tantum loci ſitus videretur*

ſigni-

Early European Books, Copyright © 2012 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of The Royal Library, Copenhagen.
1,-405 4° 1738

ſignificari. Hoc vero ſemel explicato, tum demum licuit Cœleſtem Terreno plane ac perſpicue opponere, ut factum eſt duobus ſequentibus verſiculis. Notetur præterea, quod Alphonſus Salmeron, Jeſuita celeberrimus, illam vulgatæ Latinæ lectionem, quam Bellarminus propugnat, hæreticis Marcionitis horumque ſimilibus favere, quin originem iis ſuã debere, aperte fateatur: idque in Commentariis, quos ipſummet Bellarminum recognoviſſe & cenſuiſſe jam ſupra cap. I, 4. monuimus. Adde inſuper Jeſuitam Alphonſum de Caſtro, libro IV adverſus hæreſes, tit. *Chriſtus.*

X. Secundus locus, quem in fonte depravatum eſſe putat Bellarminus, extat I. Cor. VII, 33. ſeq. ubi, cum vulgata Latina habeat: *Qui cum uxore eſt, ſolicitus eſt quæ ſunt mundi, quomodo placeat uxori, & diviſus eſt: mulier innupta & virgo cogitat quæ Domini ſunt;* in Græco eſt: ὁ γαμήσας μεριμνᾷ τὰ τοῦ κόσμου, πῶς ἀρέσει τῇ γυναικί. μεμέρισται ἡ γυνὴ καὶ ἡ παρθένος. Quam lectionem improbat Cardinalis, quod Hieronymus libro I contra Jovinianum affirmet, non eſſe eam Apoſtolicæ veritatis. Sed neque hæc ponderis habent quidquam. Etenim lectionem, quam Græcus noſter textus exhibet, in omnibus vetuſtis ſuis codicibus, duobus tantum exceptis, ſe inveniſſe teſtatur Beza: nec aliam invenerunt in ſuis, e quibus variantes lectiones notarunt, Anglicani operis editores: eandem firmant Græca ſcholia, Chryſoſtomus, Baſilius, Theophylactus, Tertullianus, Cyprianus, Ambroſius, Auguſtinus, Sedulius; uti Salmeron diſp.

Locus 1. Cor. 7, 33. ſeq. conſideratur

xvi, Juſtinianus, Eſtius, Corn. a Lapide, ad h. l. obſervant & agnoſcunt. Quin Hieronymus ipſemet ita legit ut Græci habent codices, epiſt. xxii, quæ eſt de Virginitate ſervanda, ad Euſtochium, cap. ix, & libro adverſus Helvidium cap. x. Quæ proinde loca duo opponimus uni illi, quem Bellarminus urget ex libro i contra Jovinianum, ubi pro virginitate Hieronymus diſputat; in cujus favorem *multa* ei *excidiſſe coacta & violenta*, ex ipſiſmet Pontificiis fatetur Claudius Eſpencæus, libro i de Continentia, cap. *ix*.

De loco Rom. 12, 11.

xi. Tertio Bellarminus urget, quod Rom. xii, 11. dum Latina vulgata legit: *Domino ſervientes*; Græci non habeant κυρίῳ, ſed καιρῷ δουλεύοντες. Eſſe autem priorem lectionem veriſſimam, patere ait, tum ex Hieronymo in epiſtola ad Marcellam, ubi dicat, in emendatis Græcis codicibus haberi, non καιρῷ, ſed κυρίῳ, tum ex Origene, Chryſoſtomo, Theophylacto, & aliis Græcis Patribus, qui ſic legerint & explicaverint in ſuis commentariis.

Quo ſenſu integritatem textus Græci aſſerant Proteſtantes.

xii. Huic objectioni ut occurratur, repetenda ſunt, & heic applicanda, quæ ſupra capite ii, 8. in quæſtione de ἀφθαρσίᾳ textus Hebraici V. T. circa controverſiæ ſtatum fuerunt monita. Ut enim ibi diximus, non controverti de uno alterove codice: ita *neque hîc eſt quæſtio, vel de lectionis varietate, vel de quorundam Codicum depravatione; ſed de univerſali quadam corruptione, quæ authenticam Græci textus autoritatem labefactet*, ſcribente Gerhardo noſtro, libro *ii* Confeſſ. Catholicæ, art. *i*, cap. ii, th. iii; cui conſentiens ex

Refor-

Reformatis Rivetus, Iſagog. cap. IIX, 38. *Non dicimus*, ait, *quod affingit Bellarminus Calvino, Majori, & Chemnitio, neceſſariò, quicquid in Latinis à codicibus Græcis diſſentit, corrigendum eſſe; id nempe intelligentes de unoquoque exemplari Græco: ſed in eo tantum, ubi Græca omnia exemplaria, quæ in Eccleſia hactenus ſervata ſunt, aut plura & melioris notæ, inter ſe conſentiunt.* Nempe cum Driedone, libro II de Translationibus Scriptur. *fidem habemus noſtræ ætatis Græcorum codicibus his, quos comperimus à vetuſtiſſimis ſuis exemplaribus non diſcordare: quemadmodum & ipſis olim fidem habuit Hieronymus, taxans Helvidium, ſtultiſſime ſibi perſuadentem, quibuſdam in locis Græcorum libros fuiſſe falſatos.* Cenſemus cum Sixto Senenſi, libro VII Bibliothecæ ſanctæ, *non licere ex particulari aliquorum Codicum depravatione inferre univerſalem ac generalem codicum omnium corruptionem.* Nam, juxta eundem, *Evangelicæ lectionis veritas, quæ in ſingulis & particularibus Eccleſiæ codicibus, pro temporum ac ſcribentium diverſitate, variata fuerat, in omnibus ſimul collectis exemplaribus integra ſemper & interrupta permanſit; ita volente Deo, ut veræ lectionis integritas, quam hominum vel malitia vel negligentia corruperat in partibus, in tota ſaltem Eccleſiaſticorum codicum univerſitate ſervaretur; ne Eccleſia Chriſti per aliquod tempus divinarum Scripturarum integritate careret, utque haberent ſemper pii & eruditi viri, unde corrigere & emendare poſſent, quod aut imperitorum inſcitia, aut iniquorum perfidia vitiaſſet, facta collatione multorum inter ſe exemplarium.*

XIII Quibus obſervatis, nullo negotio ad ſupra

Early European Books, Copyright © 2012 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of The Royal Library, Copenhagen.
1,405 4° 1738

propoſitam Bellarmini objectionem reſponderi poteſt. Nimirum monet ille, Hieronymi tempore emendatos codices habuiſſe κυρίῳ, obſervat, legiſſe quoque ita codices, quibus uſi Origenes, Chryſoſtomus, Theophylactus, aliique Patres Græci. Et teſtatur ſane etiam Beza, in probatiſſimis quibuſq; codicibus vetuſtis hunc in modum legi. Quod item liquere poteſt ex variantibus lectionibus, quas operi ſuo πολυγλώττῳ inſeruerunt Angli: qui inſuper ad ipſum N. T. textum Græcum annotant, in celebri illo ſuo mſcr. Alexandrino ita ſe ſcriptum reperiſſe. Exprimuntque præterea lectionem iſtam verſio Syriaca, Arabica, & Æthiopica. Si ergo probatiſſimi quique codices Græci habent κυρίῳ, aliis interim editionibus nonnullis exhibentibus καιρῷ, lectionis quidem heic diverſitas eſt, abſolutam autem textus originalis depravationem colligere inde non licet. Sufficere enim ad ἀφθαρσίαν, qualem nos tuemur, ſalvandam, ut in probatis codicibus authenticis textus habeatur intemeratus, ex ſupra dictis liquet.

De omiſſis & ſuperfluis Græci textus.

XIV. Atque ex eodem hoc fundamento ad cetera etiam, quæ adhuc movet Bellarminus, facile nunc poteſt reſponderi: quando nempe ait, in plurimis Græcis codicibus deeſſe multas veræ Scripturæ partes, ut hiſtoriam adulteræ, Joh. IIX, ultimum caput Marci, teſtimonium pulcherrimum Trinitatis, I Joh. V, & alia, de quibus ſupra diſſeruerit: quædam etiam in omnibus Græcis codicibus inveniri, quæ non ſint partes divinæ Scripturæ, ut quod Matth. VI orationi Dominicæ addatur: *Quia tuum eſt regnum, & potentia, & gloria, in ſecula.*

XVI.

Early European Books, Copyright © 2012 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of The Royal Library, Copenhagen.
1,-405 4° 1738

XV. Videlicet inde, quod in *plurimis* Græcis *De adulteræ; Ioh. 8, 3. ſeq.*
codicibus aliquæ Scripturæ partes deſunt, nondum
univerſalis textus depravatio, ſed codicum tantummodo infertur varietas. Unde ad probatiora heic
exemplaria recurrendum. Et ſpeciatim quidem adulteræ hiſtoriam quod attinet, eam in antiquiſſimis
& probatiſſimis exemplaribus Græcis extare teſtis
eſt Robertus Stephanus. Annotat quoque Beza, ex
vetuſtis ſuis codicibus XVII unum duntaxat illam non
habuiſſe; in reliquis ſcriptam fuiſſe; (ſecus ac Gretſerus heic refert, notaſſe eum, *ex ſeptendecim Græcis co-* *col. 501.*
dicibus unum duntaxat hiſtoriam illam adulteræ habuiſſe:
cum tamen ipſemet ſupra, lib. *1*, cap. XVI, contrarium *col. 291.*
ex Beza teſtetur) imo & Angli, cum ex quadraginta
amplius vetuſtis codicibus varietates textus in opere
illo ſuo πολυγλώττῳ exhibeant, non niſi unum, qui ea
careret, nominarunt. Porro Franciſcus quoque Gomarus, in antiquo manuſcripto codice Evangeliorum Græco-Latino, a Georgio Douza Conſtantinopoli allato, ſibique monſtrato, eandem hiſtoriam
quæſitam inveniſſe ſe memorat. Quin Hieronymus
etiam libro II adverſus Pelagianos, *In Evangelio*, ait,
*ſecundum Johannem in multis & Græcis & Latinis codicibus invenitur de adultera muliere, quæ accuſata eſt apud
Dominum.* Sed & Maldonatus in commentario, Sixtusque Senenſis libro VII Biblioth. hær. V, ad veterum
codicum autoritatem, & Ammonii, Alexandrini,
Athanaſii, Chryſoſtomi, Patrum Græcorum,
teſtimonia heic provocant. ſicut eosdem quoque
Doctores hanc in rem citat Bellarminus ipſemet, libro

bro I de Verbo Dei, cap. XVI. Quibus Jodocus Coccius, tomo I Theſauri, art. XXI, jungit Clementem Romanum, Tatianum, & Gennadium (quem Gregorium alii vocant) Scholarium. Addi omnino debet Cyrillus Alexandrinus, qui pericopen hanc, ut revera Johannis, ſine ulla dubitationis ſignificatione, diſtincte proponit, ac multis explanat. Ex quibus liquet, ab intima etiam antiquitate in codices optimos ut genuinam in Oriente hiſtoriolam illam fuiſſe receptam. Etenim Tatianus intra LXX ab ipſius Johannis morte annum floruit, atque in Harmonia Evangeliorum periochen hanc e codicibus, quibus uſus eſt, ut Johannis reliqua, expreſſe memorat; quemadmodum item Ammonius, qui vixit ſub annum CCXX, aut circiter. Dein vero Evangeliorum ſecundum Harmonias illas uſum in Oriente inolevisſe, argumento eſt certiſſimo, quod Euſebius Cæſarienſis (qui ſub annum CCCXX floruit) canones illos decem ex Harmoniis iſtis conſtruxerit, unde facile diſcerni poſſent, quæ in ſingulis Evangeliſtarum, quæ in tribus tantum, quæ ſolum in duobus, & demum quæ in unico aliquo haberentur. Atque in decimi quidem Canonis (in quo ea quæ unus habet) numeris, ad Johannem ſpectantibus, LXXXVItus pericopen hiſtoriæ, de qua agimus, indicat. Et procul dubio in codice Euſebiano ipſo, cui canones illos is primus aptavit, lecta eſt ut ſatis ſecundum ejus ſententiam recepta, quoniam palam in Harmoniis, juxta quas (ut ipſe in epiſtola ad Carpianum diſerte monet) ſunt conſtructi ab eo illi canones, adeo eſt expreſſe agnita.

Nec

Early European Books, Copyright © 2012 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of The Royal Library, Copenhagen.
1,-405 4° 1738

Nec dubitare licet, quin Tatiani, Ammonii, Euſebii, editiones hujusmodi, quippe eo inſtituto ab ipſis ſusceptæ, ut, quid revera Evangelicum eſſet, certius conſtaret, adornatæ fuerint juxta codices optimos, &, quos primis illis ſeculis nanciſci licuerit, ſelectiſſimos; indeque exemplaribus aliis, citra ejusmodi curam editis, longe ſint præferendæ. Porro notetur, quod minus ſincere Bellarminus ſoli textui Græco iſtum ratione hujus hiſtoriæ defectum tribuat; cum ex eo, quod *in* MULTIS & GRÆCIS *et* LATINIS *codicibus* illam *inveniri* ſcribit Hieronymus, liquido conſtet, deſideratam fuiſſe etiam in Latinis quibusdam exemplaribus. id quod fatetur quoque heic diſerte Maldonatus. Obſervetur & hoc, etiamſi Beza notet, non extare illam periochen apud Syrum interpretem; idque verum ſit de editionibus, quas ipſe videre potuit; in quibus etiam ſecunda Epiſtola Petri, ſecunda & tertia Johannis, Epiſtola Judæ, & Apocalypſis, deſiderantur: poſtmodum tamen, uti hæc, quæ recenſuimus, partim ab Edvvardo Pocoke, Anglo, partim a Lud. de Dieu, edita: ita etiam adulteræ hiſtoriam Syriace fuiſſe repertam. Vide, quem citabamus, de Dieu in h. l. qui eam ex Jacobi Uſſerii, Archiepiſcopi Armachani, luculenta & orientalibus libris inſtructiſſima bibliotheca ſe accepiſſe ait; unde etiam depromptam in opere ſuo πολυγλώττῳ exhibent Angli. Legitur quoque pericope iſthæc apud Arabem, Æthiopem, ac Perſam.

XVI Quantum porro ad ultimum caput Marci, illud in omnibus vetuſtis codicibus, quos ſibi vi- *De capite ultimo Marci.*

dere contigerit, inveniſſe ſe teſtatur Beza; neque ex tot antiquis exemplaribus, unde variantes lectiones conquiſivere, ullum nominarunt Angli, quod eo careret. Sed &, annotante Salmerone, tomo XI, tract. XII, *Victor Antiochenus, antiquiſſimus Pater, in commentariis in Marcum ſcribit, ſe reperiſſe in emendatiſſimis exemplaribus pluribus, legique omnia in Evangelio Marci Palæſtino*: quemadmodum & Maldonatus in h. l. ait, *non eſſe quenquam antiquum & Catholicum ſcriptorem, qui hujus capitis tanquam veræ legitimæque Scripturæ teſtimoniis uti recuſaverit*; ac nominatim adducit Irenæum, Doctorem Græcum vetuſtiſſimum. Præter quem Coccius, loco jamjam laudato, allegat heic Clementem Romanum, Prochorum, Tatianum, Ammonium & Dionyſium Alexandrinos, Euſebium, Athanaſium, Cyrillum Ieroſolymitanum, Gregorium Nysſenum, Procopium Gazæum, Anaſtaſium Sinaitam, Damaſcenum, Theophylactum, Simeonem Metaphraſten, alios: qui ſi illud Marci caput agnoſcunt, in Græcis utique codicibus ipſorum id tempore extitiſſe oportet.

De loco 1 Joh. 5, 7.

XVII. Sed & locum 1 Joh. v, 7. in antiquiſſimis codicibus Græcis repertum fuiſſe, fidem faciunt quæ in prologo Epiſtolarum canonicarum ad Euſtachium habet Hieronymus: *Hæ Epiſtolæ, ſi, ut ab eis* (Græcis autoribus) *digeſtæ ſunt, ita quoque ab Interpretibus fideliter verterentur in Latinum eloquium, nec ambiguitatem legentibus facerent, nec ſermonum ſeſe varietas impugnaret; illo præcipue loco, ubi de unitate Trinitatis in prima Johannis Epiſtola poſitum legimus; in quo etiam ab*

inſi-

Early European Books, Copyright © 2012 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of The Royal Library, Copenhagen.
1,-405 4° 1738

infidelibus translatoribus multum erratum eſſe a fidei veritate comperimus, trium tantummodo vocabula, hoc eſt, aquæ, ſanguinis, & ſpiritus, in ipſa ſua editione ponentibus, & Patris, Verbique ac Spiritus teſtimonium omittentibus, in quo maxime & fides Catholica roboratur, & Patris & Filii & Spiritus ſancti una Divinitatis eſſentia comprobatur. Ex quibus eruditiſſimi ſcriptoris verbis non tantum apparet, ejus tempore locum iſtum in Græcis codicibus extitiſſe: cum alias Latinos interpretes non potuerit infidelitatis poſtulare, quod eum omiſiſſent; ſed & extitiſſe communiter in omnibus codicibus: cum alioquin obvertere potuiſſent interpretes, non fuiſſe eum repertum in exemplaribus, quibus ipſi ſint uſi. His porro addimus, legi pericopen, de qua agimus, in editione Complutenſi; (de qua Card. Ximenius, præfatus ad Leonem x, *Id*, inquit, *aperte teſtari poſſumus, maximam laborum partem in eo præcipue fuiſſe verſatam, ut caſtigatiſſima omni ex parte vetuſtiſſimaque exemplaria pro archetypis haberemus: quorum quidem, tam Hebræorum, quam Græcorum ac Latinorum, multiplicem copiam variis ex locis non ſine ſummo labore conquiſivimus. Atque ex ipſis quidem Græca Sanctitati Tuæ debemus, qui ex Apoſtolica Bibliotheca antiquiſſimos tum Vet. tum Nov. Teſtamenti Codices perquam humane ad nos miſiſti, qui nobis in hoc negotio maximo fuerunt adjumento*) lectam fuiſſe inſuper in novem antiquis codicibus Roberti Stephani, in codicibus aliquot vetuſtiſſimis, unde variantes lectiones annotarunt editores operis Anglicani πολυγλώττου; in codicibus, quibus uſus Hervagius, qui Græca Biblia Vete-

ris ac Novi Teſt. anno ſuperioris ſeculi XLV Baſileæ edidit; in codicibus, quos Ben. Arias Montanus in edito anno LXXI opere Regio ſecutus; in codicibus Laurentii Vallæ; ut qui, in ſuis ad hunc locum annotationibus, nullius inter Græcos codices meminit diſcrepantiæ, moniturus haud dubie, more ſuo, ſi quid heic diſſidere comperiſſet. Confer Sixtum Senenſem libro VII Bibliothecæ ſanctæ, hæreſi IX, qui plus heic dat, quam nos etiam poſtulamus. Obſerva porro & heic, non in ſolis Græcis exemplaribus quibusdam comma, de quo agimus, Johanneum deſiderari, (quod quidem Bellarminus lectori audet perſuadere) ſed etiam in aliquibus codicibus vetuſtiſſimis mſſ. editionis vulgatæ Latinæ. Vide quæ notavimus in tract. de Canone cap. XVI, 2.

De ſudore Chriſti ſanguineo, & angelica corroboratione, Luc 22,43. ſeq. fletu item Salvatoris, ibid. c. 19, 41.

XIIX. Quæ præterea in Græcis deeſſe codicibus Bellarminus ait, ſupra a ſe expenſa, haud dubie illa ſunt, de quibus libro I de V. D. capite XVI agit, dum nempe ex Hilario, lib X de Trinitate, & Hieronymo, libro II contra Pelagianos, refert, quoſdam in dubium revocaſſe hiſtoriam de ſudore Chriſti ſanguineo, & Angelica apparitione atque conſolatione, Luc. XXII. ne videlicet Chriſto infirmitatem & animi dolorem tribuere viderentur. Qua etiam de cauſa Catholicos nonnullos præpoſtero zelo e ſuis Codicibus, ex illis verbis, Luc. XIX, *videns civitatem flevit ſuper illam*, abraſiſſe verbum, *flevit*, teſtetur Epiphanius in Ancorato. Verum quæ hæc Cardinalis incogitantia eſt ac imprudentia, ut in Græcis magis quam in Latinis Codicibus iſta defuiſſe, aſſerere auſit,

Early European Books, Copyright © 2012 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of The Royal Library, Copenhagen.
1,-405 4° 1738

ſit? Annon Hieronymi, ad quem provocat, diſerta ſunt verba: *In quibusdam exemplaribus, tam Græcis quam Latinis, invenitur, ſcribente Luca: Apparuit illi angelus de cœlo, confortans eum?* Si hinc recte colligitur, quod in quibuſdam exemplaribus Græcis Hieronymi tempore iſta defuerint, quidni æque recte inde deducas, defuiſſe in quibuſdam etiam Latinis? Porro a quibuſdam codicibus minus recte ſe habentibus ad univerſalem textus corruptionem, de qua heic ſermo, perperam concluditur. Repeteſis quæ monuimus ſupra num. x.

XIX. Tandem quod ad clauſulam orationis Dominicæ, Matth. VI, 13. attinet, cur addita potius ea Græcis codicibus cenſeri debeat, quam detracta Latinis? quod poſterius Laurentio Vallæ viſum. Reperit ſane eandem in codice, qui, unico tantum excepto, inter omnes ipſius codices antiquiſſimus erat, Rob. Stephanus: nec fuere inter tot vetuſtiſſima exempla, unde variantes lectiones notarunt Angli, niſi tria duntaxat, in quibus abeſſet. Unde & Hier. Emſerus in gloſſis ad N. T. Germanicum abſolute de Græco textu affirmat, quod epilogum iſthunc agnoſcant. Habent quoque Syrus, Æthiops, ac Perſa. Quod Tertullianus, Cyprianus, Ambroſius, Hieronymus, Auguſtinus, dum Orationem Dominicam exponunt, nullam horum verborum mentionem faciunt, inde nihil aliud licet concludere, quam, vel ſecutos eos heic eſſe textum Latinum; vel, ſi Græcum, aliquot exemplaria clauſulam iſtam olim non habuiſſe, & ſic variaſſe codices. Nam quod in aliis lecta *De Verbis Matth. 6, 13.*

fuerit, patet tum ex jam dictis, tum præterea ex Chryſoſtomo, Theophylacto, & Euthymio, qui interpretantur. At, inquit Bellarminus, Græci in ſua Liturgia recitant quidem hæc verba; ſed non continuant cum oratione Dominica. Reſp. Inde non magis ſequitur, non eſſe illa partem orationis Dominicæ, quam ex eo, quod v. g. Miniſtro dicenti: *Invoca me in die tribulationis;* Chorus reſpondet: *Eruam te, & honorificabis me;* colligere licet, poſteriora illa verba, quippe haud continuata a Sacerdote cum præcedentibus, non eſſe partem Pſalmi quinquageſimi. Adde, ne quidem verum eſſe, quod Græci Dominicæ orationis epilogum a præcedentibus ſemper divellant. Etenim in Baſilii Anaphora, (quam ex vetuſtiſſimo codice Syriaco Latine edidit Andreas Maſius, quæque extat in Bibliotheca Patrum, tomo VI, editionis Pariſienſis, ann. cIↃ IↃ C LIV) ſic legitur παραφραστικῶς ejus orationis finis: *Domine Deus & Servator noſter, ne inducas nos in tentationes difficiles, aut neceſſitates amaras: nec inducas nos in laqueos adverſarii hoſtiumque animarum noſtrarum; neque deſtituas nos, ut incidamus in manus aſpectabilium graſſatorum, & qui vitam noſtram lædere cupiant: ſed libera nos ab omnibus tentationibus, occultis & manifeſtis, cunctis diebus vitæ noſtræ: atque exime nos ab omnibus malis, quæ propter iniquitatem noſtram incurrunt in nos. Quia tuum eſt regnum, & unigeniti filij tui, ac ſanctiſſimi tui Spiritus, boni, adorandi, vitam largientis, & Tibi in ſubſtantia æqualis, nunc, & ſemper, & in ſecula ſeculorum.*

Gretſeri conjectura, vol. 501.

XX. Gretſerus cum Maldonato & Eraſmo conjectat,

jectat, irrepſiſſe verba, de quibus agimus, in textum ſacrum ex more Græcorum; quibus, cum preces terminare ſoleant aliqua laudatione DEI, (quomodo Pſalmis addiderint illud: *Gloria Patri*; ſalutationi Angelicæ iſtud: ὅτι σὺ ἔτεκες τὸν σωτῆρα ἡμῶν, *quia tu peperiſti Salvatorem noſtrum*; & ſermones ſuos ad populum plerumque finiant illis verbis doxologicis: ὅτι σοί ἐστι κράτος, καὶ δόξα, καὶ βασιλεία) ſimili doxologia orationem Dominicam claudere viſum ſit, quæ poſtea, incuria hominum, ipſum textum occuparit. Unde perinde facere ait hæreticos, cum hæc verba partem ſacræ Scripturæ eſſe contendant, ac ſi contenderent, illam doxologiam: *Gloria Patri & Filio*, eſſe partem Pſalmorum, quia terminet Pſalmos.

XXI. Sed ſi conjecturis agere heic licet, quidni vero ſit ſimilius, contextum orationis Dominicæ anſam præbuiſſe iſti Græcorum conſuetudini, quam morem hunc dediſſe originem illi contextui? Certe abſurdi nihil habebit, ſi dixeris, Græcos, quod a CHRISTO ipſo viderint orationem tam ſolennem doxologia concluſam, putaſſe, non inutiles & reliquas omnes ſimiliter claudi. At irrepſiſſe in textum Scripturæ iſtam coronidem ex dicta conſuetudine, quam ſit parum probabile, agnoſcet, opinor, qui conſideraverit, etiamſi in publicis privatiſque pietatis exercitiis Pſalmos & Angelicam ſalutationem doxologiis finiant Græci, has tamen textui Biblico nuſquam inveniri apud eos additas. Id enim cur aliter factum eſſet in Oratione Dominica? Atque hinc ſimul patet, quam frivolum ſit, quod ait Gretſerus, *Refellitur.*

perinde

perinde facere hæreticos (ita, pro modeſtia Jeſuitica, appellat, qui idolum Romanum adorare nolunt) cum verba, de quibus agitur, partem Scripturæ eſſe contendunt, ac ſi contenderent, illam doxologiam: *Gloria Patri & Filio*, eſſe partem Pſalmorum, quos terminat. Quî enim par eorum ſit ratio; cum controverſa iſta verba in ipſo Scripturæ textu originali inveniantur, altera vero illa doxologica nequaquam?

CAPUT IIX.

De Latinis editionibus.

I.

DE Latinis Scripturæ editionibus in genere agens Bellarminus, ubi recitaſſet illa Auguſtini, ex libro II de Doctrina Chriſtiana cap. XI: *Qui Scripturas ex Hebræa lingua in Græcam verterunt linguam, numerari poſſunt, Latini autem interpretes nullo modo. Ut enim cuique primis fidei temporibus in manus venit codex Græcus, & aliquantulum facultatis ſibimet utriusque linguæ habere videbatur, auſus eſt interpretari*; ſubjungit paulo poſt: *Hoc noſtro ſeculo iterum ad illam ætatem rediiſſe videmur, in qua omnes, qui aliquid poterant, continuò ſacros libros transferebant: ſiquidem recentiorum, ac præſertim hæreticorum, Latinæ interpretationes numerari vix poſſunt.* Quibus quidem verbis quod ſugillet Cardinalis recentiorum transferendi ſtudium, ſatis liquet. Et certe propugnator ejus Gretſerus peculiarem edidit tractatum, defenſioni libri Bellarminiani de variis Scripturæ editionibus ſubjunctum, quo demonſtrare ſatagit, novorum interpretum verſiones haudquaquam eſſe tolerandas, ſed contemnendas & rejiciendas.

Early European Books, Copyright © 2012 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of The Royal Library, Copenhagen.
1,-405 4° 1738

MANTISSA.

STanislaus Hoſius, Romanæ Eccleſiæ Card. tract. de expreſſo DEI verbo, Laicis, *ait*, lectionem Scripturarum permittere, eſt, ſanctum canibus dare,& margaritas porcis projicere. *Math. 7, 6* *Eadem aſſertio Sixti Senenſis, Alph. de Caſtro, Coſteri, Lizeti, Ledeſmæ, Hardingi, Virveſii*, Carpenſis. *Prodiitque nuper Herbipoli tractatus Nicol. le Maire, Theologi Pariſienſis, ſub titulo:* Sanctuarium Profanis occluſum, ſive, de S. S. Bibliorum prohibitione in lingua vulgari ſeu vernacula; *in cujus fronte comparet emblema, repræſentans ſacrarium unde flagris abiguntur canes, addita inſcriptione:* FORAS CANES! *In eandem ſententiam Innocentius III. ad Metenſes:* Recte fuit olim in lege divina ſtatutum, ut BESTIA, quæ montem tetigerit, lapidetur; ne videlicet ſimplex aliquis & indoctus *Ex. 19, 12.* præſumat ad ſubtilitatem ſacræ Scripturæ pertingere. *Verum ſi Laici ſunt porci & ſues, annon Epiſcopi Papiſtici, qui laicorum ſe profitentur Paſtores, erunt ſubulci*, Schweinhirten? *annon Archi-Epiſcopi erunt Archi-ſubulci? annon deniq; Papa, ille Epiſcoporum Epiſcopus, erit ſubulcus ſubulcorum*, der oberſte Säuhirte? *Laici item ſi ſunt canes, annon Papa, anathemate laicos percutiens, jure dicetur canum percuſſor*, ein Hundeſchläger? *Quibus quidem officiis, uti conſtat, abjectius nullum, nullum ignominioſius. Pudere proin debebat Romanos illos Sanctulos ex orco revocare illud veterum hæreticorum Baſilidianorum:* Nos homines ſumus: ceteri omnes ſues & canes. Nolite *ergo* projicere margaritas ante porcos, neque date ſanctum canibus.

Vide Epiphan. hæreſ. XXIV.

Ergone

α. β. γ. Ita opus Controverſiar Bell. audit Baronio ad ann. 53. n. 32 & Corn. a Lap. praef. in Pentat.

δ. ε. ζ. Vide Alegamb. Biblioth. Ieſ. & Fuligatt. Vit. Bell. l. 2. c. 6.

ERgone tu α. *turrim David*, tu robora β. *muri*
Papalis, civis, ſolicitare ſtudes?
Et γ. *clypeos* temnis, quos δ. *malleus hæreticorum*
ſuſpendit, ε. *Cæli* bella movesque *duci*?
Bella moves BELLARMINO? Temeraria cura!
Num ζ. *fidei columen* te tetigiſſe juvat?
Sed bene habet. Titulis, laudum & ſplendore, ROBERTUS
fulgens, credatur vel DEUS ipſe ſuis.
Pro nobis veri ſtat vis invicta, DEUSq;
verus: pro nobis pagina ſacra facit.
His tecti clypeis, robur Papale minaſque
ſpernimus audaces, quas ſacra ROMA vibrat.
Macte piis auſis, LOHMANNE! En, Cimber Apollo
promittit capiti ſplendida ſerta tuo.

Honori Iuvenis optimi, & a modeſtia ſolertiaq; mihi commendatiſſimi,
ſcrib.

CHR. Kortholt/ D.

Alluditur ad Pſ. 1. & ad Pſ. 92.

WJe die Ulmen an den Reben / wie ſich edle Palmen küſſen
An den Schattenreichen Bergẽ/ an den klaren Waſſerflüſſen
Grünen/ wachſen/ Früchte bringen/ unter andern hochgepreiſt=
Alſo auch ein Gottgeliebter uñ der Schrifftgefliſſ'ner Geiſt
An dem Brunnen Hippokrenen / an der Pierinnen Hügel
Seine Früchte trägt / und endlich auff des Lobes Adlers Flügel
Von der Eitelkeit der Erden/ nach des Sieges Palmẽ Streuch
Sich mit Freuden hinauff ſchwinget an der Sternen güldnes
Reich.

Auß Glückwünſch. Gemüthe ſeinen liebwerthen Freund uñ Contubernalem den Hn. Reſpond, zu beehren ſchrieb dieſes

Trogillus Arnkiell
Holſatus.

Quàm

Early European Books, Copyright © 2012 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of The Royal Library, Copenhagen.
1,405 4° 1738

QVàm ſit grande nefas, Scripturæ *fonte* relicto
Rivos ſectari, quos Paraphraſtra parat,
Tu, LOHMANNE, doces, Cathedræ dum pulpita ſcandis,
Atque ſub examen dogmata falſa vocas.
Macte [illegible] iis auſis. progreſſus Jova ſecundet:
F [illegible] votis nunc propiora Tuis!

[illegible]cis hiſce Pereximio Dn. Reſpondenti, contertaneo ſuo ſuaviſſimo, de egregio eruditionis ſpecimine animitùs gratulari voluit

Johannes Uppendorff/
Tunderâ Holſatus.

CUm *novus* accedit revolutis menſibus *annus*,
Omnia, quæ proſunt, ſuggere Ihova precor!
Jam *nova* conatur Clario ſacrare Lohm*annus*,
Adſpira cœptis, Tu, Deus alme, *novis*!

Quod ex fraterno affectu feſtinabundus protuli.
Matthias Friſius.

QUemcunque, vera doctum,
Figmenta vana Papæ
Ridere ridibundi
Ridente cum Lohmanno
Riſu juvat ſevero,
Scrutante cum Lohmanno
Scrutare ſcripta ſacra.
Quemcunque fraudulentum

Variiſque

Early European Books, Copyright © 2012 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of The Royal Library, Copenhagen.
1,-405 4° 1738

Variiſque tortuoſum
Caliginis nocentis
Anfractibus Mæandrum,
Ad inferos meantem,
Ad inferos ferentem,
Vitante cum Lohmanno
Vitare cura tangit,
Scrutante cum Lohmanno
Scrutare ſcripta ſacra.
Mentem fide coruſcam,
Fidemqûe mente puram,
Callem viamque planam
Ad caſtra jubilantum,
Ad Regnaglorioſa
Quicunque cum Lohmanno
Habente vis habere,
Ineunte vis inire,
Tenente vis tenere,
Scrutante cum Lohmanno
Animo Deo ſacrato
Scrutare ſcripta ſacra.

Hæc Amico ac Commenſali ſuo officioſè

Henningus Huthman

(o)

Early European Books, Copyright © 2012 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of The Royal Library, Copenhagen.
1,-405 4° 1738

Early European Books, Copyright © 2012 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of The Royal Library, Copenhagen.
1,405 4° 1738